

О. В. КОСЕНКО, В. Ф. БОЙКО, Л. В. АНДРІЄВСЬКА*

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ СЕМІНАР “АРХІВНА УКРАЇНІКА: ПОШУК, РЕЄСТРАЦІЯ ТА КОМПЛЕКТУВАННЯ АРХІВІВ”

28 жовтня 2010 р. у Державному комітеті архівів України відбувся науково-практичний семінар “Архівна україніка: пошук, реєстрація та комплектування архівів”, організований Державним комітетом спільно з Центральним державним архівом зарубіжної україніки (ЦДАЗУ) і Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства (УНДІАСД) на виконання Указу Президента України від 13.10.2006 № 875/2006 “Про національну концепцію співпраці із закордонними українцями, державної програми співпраці із закордонним українством та галузевої програми “Зарубіжна україніка”.

У семінарі взяли участь представники Державного комітету архівів України, Департаменту зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва Міністерства закордонних справ України, Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, Наукової бібліотеки Національного університету “Києво-Могилянська академія”, Фондації ім. Олега Ольжича, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, Інституту рукопису НБУВ, Інституту дослідження української діаспори Національного університету “Острозька академія”, а також директори центральних державних архівів України.

У центрі уваги учасників семінару були питання координації зусиль українських архівістів та усіх зацікавлених державних інституцій щодо збирання відомостей про архівні документи, котрі зберігаються за межами України, та забезпечення передавання їх на постійне зберігання в державні архіви України, зокрема комплектування фондів ЦДАЗУ.

Відкрила семінар Голова Держкомархіву О. П. Гінзбург, звернувшись з вітальним словом до його учасників, акцентувавши на цінності

* *Косенко Олена Володимирівна* – кандидат історичних наук, головний спеціаліст відділу використання інформації документів Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

Бойко Віта Федорівна – старший науковий співробітник відділу документознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

Андрієвська Лариса Вікторівна – вчений секретар Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

Під час дискусії на науково-практичному семінарі (зліва направо):
 директор бібліотеки ім. Олега Ольжича О. С. Кучерук,
 директор ЦДАГО України В. С. Лозицький, директор ЦДКФФА України
 ім. Г. С. Пшеничного Н. О. Топішко, директор ЦДІАК України І. М. Кісіль.

історико-культурної спадщини зарубіжного українства для розвитку демократичних традицій в Україні.

Про проблеми, пов'язані з отриманням документів архівної україніки, та пошуки шляхів їх вирішення йшлося у виступі першого заступника Голови Держкомархіву України, доктора історичних наук І. Б. Матяш, автора галузевої програми "Архівна україніка".

Директор ЦДАЗУ, кандидат історичних наук В. Г. Берковський у своїй доповіді звернув увагу на основні характерні риси розвитку Центрального державного архіву зарубіжної україніки. Було зазначено, що створений в травні 2007 р. ЦДАЗУ визначений як координаційний центр з питань роботи з документами архівної україніки, що зберігаються в інших державних архівах і архівних підрозділах організацій та громадських об'єднань, в інших юридичних осіб України, а також у громадян України, іноземців та осіб без громадянства. В межах цих компетенцій проходить комплектування архіву документами архівної україніки. Зокрема, перше надходження відбулося в грудні 2007 р., коли на постійне державне зберігання надійшла Колекція документів діячів політичної та воєнної еміграції в Румунії міжвоєнного періоду. Нині в архіві на постійному зберіганні знаходяться 18 фондів обсягом 1119 справ. Також на зберіганні в архіві знаходяться 2 бібліотечних фонди (обсягом 1681 одиниця зберігання) та 1 музейний фонд (34 одиниці). Крім того після

відповідного опрацювання до основного фондового складу найближчим часом увійде ще декілька фондів.

Також В. Г. Берковський зазначив, що практично з перших днів свого створення архів зустрівся з низкою проблем, які вимагали негайного вирішення. Зокрема, болючою проблемою було розташування архіву, яку у липні 2010 р. за підтримки Голови Державного комітету архівів України та Державної адміністрації зв'язку Міністерства транспорту та зв'язку України вдалося вирішити. Архів, переїхавши у спеціально відведене приміщення по вул. Солом'янській, 3, отримав у своє використання більше 600 кв. м. приміщень, з яких 200 кв. м. складають спеціально обладнані сховища.

Наступною проблемою стало питання комплектування архіву профільними документами та співпраці з зарубіжним українством. Так, наприклад, лише протягом останніх двох років співробітниками архіву було підготовлено та скеровано до різного роду українських установ, а також до представників українства за кордоном понад 100 звернень, на які надійшло лише 7 позитивних відповідей.

На необхідності вироблення чіткої стратегії пошуку документів архівної україніки наголосив директор УНДІАСД, кандидат історичних наук О. Я. Гаранін. Він підкреслив важливість проведення попереднього дослідження усіх обставин та специфіки відкладення документів українського походження в кожній окремій зарубіжній країні, спираючись при цьому на нормативно-правову базу українського законодавства, та поінформував учасників семінару про підготовлену співробітниками інституту в рамках програми "Архівна україніка" серію довідково-інформаційних оглядів щодо архівної україніки в архівах Білорусії, Російської Федерації та про фундаментальний довідник "Архівна україніка в Канаді".

Директор Інституту рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського, доктор історичних наук Л. А. Дубровіна окреслила практичні шляхи пошуку та організації передавання документів архівної україніки із зарубіжних державних та приватних архівів до українських державних архівних установ, спираючись на досвід цієї роботи, накопичений у бібліотечній галузі, та надала кілька практичних порад, зокрема щодо співпраці з українознавчими центрами, що діють у багатьох зарубіжних країнах. Висловила занепокоєння долею архіву Українського вільного університету в Мюнхені, яким зараз ніхто не опікується, через що він може бути втраченим.

У своєму виступі директор Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного Н. О. Топішко розповіла про аудіовізуальні документи архівної україніки, котрі надійшли на постійне зберігання до ЦДКФФА останнім часом, та визначила три основні етапи роботи з поповнення фондів ЦДАЗУ документами архівної україніки.

їніки: збирання інформації про фондоутворювачів; передача цих документів до архіву; забезпечення архіву матеріально-технічною базою для опрацювання одержаних документів зарубіжної україніки.

Про труднощі виявлення документів архівної україніки, пов'язані зі значною їх розпорошеністю між різними країнами, державними архівами, громадськими організаціями та приватними власниками і пов'язані з цим проблеми повернення документів в Україну розмірковував директор Центрального державного архіву громадських організацій (ЦДАГО), кандидат історичних наук В. С. Лозицький. Він зокрема вказав на недоцільність передавання до ЦДАЗУ тих фондів архівної україніки, котрі вже прийняті на зберігання іншими державними архівами.

Його підтримала і директор Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО), кандидат історичних наук Н. В. Маковська, яка нагадала, що переміщення архівного фонду з однієї установи до іншої вимагає припинення доступу до користування документами цього фонду на досить тривалий період. Вона також розповіла про документи архівної україніки, що були передані у 1990-х роках на зберігання до ЦДАВО, серед яких найбільш інформативним є фонд уряду УНР в екзилі.

Виконувач обов'язків заступника директора Департаменту зв'язків із закордонним українством та культурно-гуманітарного співробітництва Міністерства закордонних справ України О. М. Зарицький ознайомив учасників семінару з діяльністю департаменту в галузі співпраці з українською діаспорою, в основі якого лежить державна програма, розроблена на період до 2010 р. Нині департамент працює над узагальненням досвіду її виконання для чого готує спеціальний циркуляр до всіх міністерств і відомств, що брали участь у виконанні цієї програми, з проханням дати оцінку проробленій роботі. Незабаром буде розроблена нова державна програма роботи із закордонним українством на період 2010–2015 рр., в якій будуть враховані й проблеми, що обговорюються на семінарі “Архівна україніка: пошук, реєстрація та комплектування архівів”. Виконання нової програми передбачатиме державне фінансування окремих конкретних проектів в галузі гуманітарного співробітництва, можливо, і проектів щодо повернення культурних цінностей. Доповідач порадив працівникам ЦДАЗУ активніше співпрацювати з дипломатичними представництвами України, які охоче допоможуть в пошуку та перемовинах щодо передавання архівів, а за потреби й у перевезенні їх через кордон.

Про документи архівної україніки, що зберігаються у фондах архіву Наукової бібліотеки Національного університету “Киево-Могилянська академія”, їх фондоутворювачів, шляхи отримання, методик опрацювання та напрями використання розповів завідувач архіву О. О. Цига-

Директор бібліотеки ім. Олега Ольжича О. С. Кучерук презентує документи Фонду імені Олега Ольжича, передані на зберігання в ЦДАЗУ (ліворуч директор ЦДАЗУ В. Г. Берковський).

ненко. Він запропонував керівництву ЦДАЗУ підписати меморандум про співпрацю між обома установами.

Заступник Голови Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України Н. П. Українець ознайомила учасників семінару з основними результатами діяльності служби щодо пошуку та повернення духовних надбань українського народу, в тому числі й архівної спадщини, в Україну. З цією метою створено низку міжурядових комісій, які безпосередньо займаються пошуком та поверненням культурних цінностей. Нині з цього приводу ведуться перемовини з Російською Федерацією, Польщею, Угорщиною, готується повернення з США архівів В. Винниченка та П. Курінного, з Канади – родини Горбачевських та митрополита Мстислава (Скрипника), з Франції – А. Жуковського. До кінця нинішнього року ці документи планується перевезти через кордон. Безумовно, що повернення документної спадщини вимагає значного фінансування, зокрема для проведення оцифрування документів, створення якісного копійного фонду для надання їх власникам копій замість переданих оригіналів. На жаль, українські архіви не можуть організувати їх термінове і масове виготовлення, що значно затримує процес повернення документів.

Розповідь представника Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України викликала жваву дискусію серед учасників семінару, зокрема стосовно розподілу отриманих із-за кордону культурних цінностей та практики передавання документів одного фондоутворювача різним установам, в тому числі й таким, що не можуть забезпечити їх належного зберігання та використання. Загальну думку архівістів з цього приводу висловили директор ЦДАГО України В. С. Лозицький та директор Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України) Л. В. Скрипка, які нагадали, що порушення принципу неподільності архівного фонду суперечить нормам державного архівного законодавства, та порадили проводити попередні консультації з фахівцями-архівістами щодо визначення місця остаточного зберігання отриманих із-за кордону документів.

Своє бачення проблеми комплектування фондів архівної україніки висловила директор Інституту дослідження української діаспори Національного університету "Острозька академія", кандидат історичних наук А. Є. Атаманенко. Вона погодилась з іншими учасниками семінару в тому, що робота з власниками приватних архівів базується на їх особистій довірі до тих людей, які приймають у них документи, підкреслила значний вплив на згоду чи відмову в передачі архівів тих політичних подій, що відбуваються в Україні. В таких питаннях суб'єктивний фактор відіграє вирішальну роль, і це необхідно враховувати в роботі. Доповідачка наголосила на важливості достатнього фінансового забезпечення процесу оформлення, перевезення, виготовлення копій документів, адже виготовлення копій стає чи не основною умовою, котру висувають власники архівів, погоджуючись передати оригінали на зберігання в Україну. Власники документів повинні також володіти повною інформацією про ту установу, якій вони можуть довірити зберігання власних документів. Тому необхідно розгорнути в діаспорі широку інформаційну кампанію про мету, завдання, діяльність ЦДАЗУ, розмістити в Інтернеті анований реєстр фондів.

Директор бібліотеки ім. Олега Ольжича, що уже близько 20 років діє при однойменній фундації і накопичила унікальний книжковий фонд, значна частина якого передана до бібліотеки представниками української діаспори з багатьох країн світу, О. С. Кучерук розповів про досвід роботи бібліотеки з формування книжкових фондів та наголосив, що тільки тісна співпраця ЦДАЗУ з власниками архівів україніки, які мешкають за кордоном, та посольствами України у цих державах, може сприяти вирішенню проблеми комплектування архіву. Особливою умовою передавання повинна бути можливість подальшого безоплатного використання переданих документів (їх копіювання, фотографування тощо). О. С. Кучерук висловив готовність бібліотеки

співпрацювати з ЦДАЗУ і як запоруку подальшої співпраці передав на постійне зберігання до ЦДАЗУ колекцію унікальних документів з фондів бібліотеки ім. О. Ольжича.

В рамках семінару було підписано меморандуми про співпрацю ЦДАЗУ з Науковою бібліотекою Національного університету “Києво-Могилянська академія”, Інститутом дослідження української діаспори Національного університету “Острозька Академія” та угоду між ЦДАЗУ і Фундацією імені Олега Ольжича про передачу на постійне зберігання до архіву архівної та бібліотечної колекції “Бібліотека ім. Олега Ольжича”.

Підбиваючи підсумки семінару, перший заступник Голови Державного комітету архівів України І. Б. Матяш виділила кілька важливих напрямів діяльності українських архівістів щодо вирішення проблеми комплектування фондів архівної україніки:

- продовжувати і поглиблювати роботу ЦДАЗУ з комплектування документів зарубіжного українства;
- продовжувати інформаційні дослідження щодо виявлення джерел комплектування ЦДАЗУ та інших архівів документами зарубіжної україніки;
- створити електронну базу даних про зібрані в різних установах документи архівної україніки;
- підготувати довідник “Архівна україніка в США”;
- звернутися до українського уряду з вимогою врятувати архів Українського вільного університету;
- активізувати співпрацю архівів з Міністерством закордонних справ України та Державною службою України контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України.